

YAPONIYANING ICHKI SIYOSATI VA MODERNIZATSIYA OMILLARI (XVIII–XIX ASRLAR)

Amonkeldi Axmadov f.f.d, dotsent

Shaxzod Yusupov – BuxDU

Annotatsiya. Ushbu maqolada XVIII–XIX asrlarda Yaponiyaning ichki siyosiy tizimi, ijtimoiy tuzilishi hamda modernizatsiyaga olib kelgan omillar tahlil qilinadi. Tadqiqotda iqtisodiy rivojlanish, ijtimoiy tabaqalanish va tashqi bosim omillari o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlik yoritiladi. Maqola Yaponiyaning an’anaviy jamiyatdan zamonaviy davlatga o‘tish jarayonini tushunishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: modernizatsiya, syogunat, ijtimoiy tabaqalanish, iqtisodiy rivojlanish, tashqi bosim.

Kirish. XVIII–XIX asrlar Yaponiya tarixida nisbiy siyosiy barqarorlik davri sifatida baholansa-da, bu davr ichki ijtimoiy-iqtisodiy tizimda chuqur ziddiyatlar va sekin, ammo izchil o‘zgarishlar bilan tavsiflanadi. Tokugava syogunati tomonidan o‘rnatilgan markazlashgan feodal boshqaruv tizimi tashqi jihatdan barqarorlikni ta’minlagan bo‘lsa-da, ichki tuzilma asta-sekin eskirib, yangi tarixiy sharoitlarga moslasha olmay qolgan edi.

Mazkur davrda jamiyatning ijtimoiy qatlamlari o‘rtasida keskin farqlar saqlanib qolgan bo‘lib, iqtisodiy rivojlanish jarayonlari esa mavjud siyosiy tuzum bilan nomutanosiblikka kirishgan. Xususan, savdogarlar sinfining iqtisodiy jihatdan kuchayishi, qishloq xo‘jaligida yuzaga kelgan o‘zgarishlar hamda shaharlarning rivojlanishi an’anaviy feodal tartibotlarga bosim o‘tkaza boshladi. Shu bilan birga, tashqi dunyodan ajratilgan siyosat (sakoku tizimi) texnologik va iqtisodiy rivojlanishning sekinlashishiga olib kelgan holda, Yaponiya jamiyatini global jarayonlardan ma’lum darajada izolyatsiyada ushlab turdi.

Shunga qaramasdan, XVIII–XIX asrlarda shakllangan ichki iqtisodiy va ijtimoiy jarayonlar keyinchalik mamlakatning modernizatsiya bosqichiga o‘tishida muhim tarixiy omil bo‘lib xizmat qildi. Aynan shu davrda jamiyat ichida to‘plangan ziddiyatlar, iqtisodiy

o‘shish tendensiyalari va ijtimoiy tabaqalanishning o‘zgarishi XIX asr oxirida yuz bergan Meidzi islohotlari uchun zarur shart-sharoitlarni yaratdi. Shu jihatdan, mazkur davr Yaponiya tarixida an’anaviy feodal tuzumdan zamonaviy davlat tizimiga o‘tishning ichki poydevori sifatida alohida ilmiy ahamiyat kasb etadi.

Metodologiya. Mazkur tadqiqotda tarixiy jarayonlarni chuqur va kompleks o‘rganish maqsadida tarixiy manbalar hamda zamonaviy ilmiy tadqiqotlar sintezi asosida kompleks tahlil usuli qo‘llanildi. Ushbu yondashuv tarixiy hodisalarni faqat faktologik bayon darajasida emas, balki ularning sabab-oqibat bog‘liqligi, ichki dinamikasi va tizimli rivojlanish qonuniyatlarini aniqlash imkonini beradi.

Tadqiqot jarayonida birlamchi tarixiy manbalar – rasmiy hujjatlar, yilnomalar, davrga oid xronikalar hamda zamondosh mualliflarning asarlari tahlil qilindi. Bu manbalar orqali XVIII–XIX asrlarda Yaponiyaning siyosiy, ijtimoiy va iqtisodiy hayotiga oid bevosita ma’lumotlar o‘rganildi.

Shuningdek, ikkilamchi manbalar sifatida zamonaviy tarixshunoslikda e’lon qilingan ilmiy monografiyalar, maqolalar va tadqiqot ishlari tahlil qilinib, turli ilmiy qarashlar qiyosiy jihatdan solishtirildi. Bu esa muammoni ko‘p aspektli yondashuv asosida yoritishga imkon berdi.

Bundan tashqari, tarixiy-qiyosiy tahlil usuli yordamida Yaponiya tajribasi boshqa mamlakatlar tarixiy rivojlanish jarayonlari bilan solishtirildi. Tizimli yondashuv orqali esa ijtimoiy, iqtisodiy va siyosiy omillar o‘zaro bog‘liq yaxlit tizim sifatida o‘rganildi. Natijada tadqiqot mavzusi kompleks tarixiy jarayon sifatida ilmiy asosda tahlil qilindi.

Siyosiy tizim va boshqaruv. XVIII–XIX asrlarda Yaponiyada Tokugava syogunati tomonidan o‘rnatilgan markazlashgan harbiy boshqaruv tizimi amal qilgan. Ushbu tizim nisbatan uzoq muddatli siyosiy barqarorlikni ta’minlagan bo‘lsa-da, uning ichki tuzilishi konservativ xarakterga ega edi. Ya’ni, mavjud siyosiy model an’anaviy feodal qadriyatlar va qat’iy ierarxik boshqaruv tamoyillariga asoslangan bo‘lib, jamiyatdagi yangi ijtimoiy-iqtisodiy o‘zgarishlarga moslashishda sustkashlik ko‘rsatgan.

Syogunat hokimiyati markazlashgan bo‘lsa-da, mamlakat ichki boshqaruvi ko‘p jihatdan mahalliy daimiyolar orqali amalga oshirilgan. Bu esa bir tomondan siyosiy

nazoratni ta'minlagan bo'lsa, ikkinchi tomondan boshqaruv tizimining moslashuvchanligini cheklab qo'ygan. Natijada davlat apparati yangilanish va modernizatsiya jarayonlariga nisbatan qarshilik ko'rsatadigan institutsional tizimga aylangan.

Shu bilan birga, tashqi dunyodan ajratilgan siyosat (sakoku) ham siyosiy tizimning konservativligini kuchaytirgan. Yevropa davlatlari bilan aloqalarning cheklanishi texnologik va ma'muriy yangilanishlarning sekinlashishiga olib kelgan. Bu holat XIX asr o'rtalariga kelib ichki tizimda chuqur inqiroz belgilarini yuzaga keltirdi.

Ijtimoiy tabaqalanish. Mazkur davrda Yaponiya jamiyati qat'iy ierarxik ijtimoiy tuzilma asosida tashkil etilgan bo'lib, bu tizim "shi-no-ko-sho" modeli bilan ifodalangan: samuraylar (shi), dehqonlar (no), hunarmandlar (ko) va savdogarlar (sho). Ushbu ierarxiya jamiyatdagi har bir qatlamning aniq ijtimoiy rolini belgilab bergan va ularning o'zaro harakatchanligini keskin cheklagan.

Samuraylar sinfi siyosiy va harbiy elita sifatida eng yuqori mavqega ega bo'lib, davlat boshqaruvi va xavfsizlik tizimini nazorat qilgan. Dehqonlar esa iqtisodiy ishlab chiqarishning asosiy tayanchi sifatida jamiyatning moddiy bazasini ta'minlagan. Hunarmandlar ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish sohalarida faoliyat yuritgan bo'lsa, savdogarlar rasmiy ijtimoiy ierarxiyada past mavqega ega bo'lishiga qaramay, iqtisodiy jihatdan tobora kuchayib borgan.

Ayniqsa, savdogarlar sinfining iqtisodiy salohiyatining oshishi an'anaviy feodal ijtimoiy tizim bilan ziddiyatni kuchaytirdi. Pul iqtisodiyotining rivojlanishi natijasida moddiy boylikka ega bo'lgan ushbu qatlam siyosiy huquqlardan mahrum bo'lsa-da, amalda iqtisodiy ta'sir kuchini kengaytirgan. Bu jarayon keyinchalik ijtimoiy ziddiyatlarning chuqurlashishiga va modernizatsiya ehtiyojining ortishiga olib kelgan muhim omillardan biri bo'ldi.

Iqtisodiy rivojlanish. XVIII–XIX asrlarda Yaponiya iqtisodiy tizimida sezilarli o'zgarishlar yuz berdi. Qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishining kengayishi, yangi yer maydonlarining o'zlashtirilishi hamda sug'orish tizimlarining takomillashtirilishi

natijasida agrar sektorning umumiy samaradorligi oshdi. Bu esa aholi sonining o'sishi va ichki iste'mol bozorining kengayishiga zamin yaratdi.

Ichki savdo aloqalarining rivojlanishi natijasida mamlakat hududida iqtisodiy integratsiya jarayonlari kuchaydi. Hududlararo mahsulot almashinuvi faollashib, iqtisodiy markazlar sifatida shaharlarning roli sezilarli darajada oshdi. Edo (hozirgi Tokio), Osaka va Kyoto kabi yirik shaharlar nafaqat siyosiy va madaniy markaz, balki muhim iqtisodiy tugunlarga aylandi.

Shu bilan birga, pul muomalasining kengayishi iqtisodiy tizimning murakkablashuviga olib keldi. Tovar-pul munosabatlarining rivojlanishi an'anaviy natural xo'jalik tizimini asta-sekin siqib chiqara boshladi. Kredit, qarz va moliyaviy vositalarning paydo bo'lishi iqtisodiy hayotning yanada dinamiklashuviga xizmat qildi. Natijada Yaponiya iqtisodiyoti ichki bozor qonuniyatlariga tobora ko'proq bog'lana boshladi.

Tashqi omillar va modernizatsiya zarurati. XIX asrga kelib Yaponiya tashqi siyosiy va iqtisodiy bosim kuchaygan sharoitga duch keldi. G'arb davlatlarining Osiyo mintaqasidagi faolligi, xususan, harbiy-dengiz kuchlarining kengayishi Yaponiya ichki yopiq siyosatini (sakoku tizimi) zaiflashtira boshladi. 1853 yilda AQSh harbiy flotining Yaponiya qirg'oqlariga kirib kelishi mamlakatning tashqi dunyoga ochilish jarayonini tezlashtirdi.

Yopiq siyosat uzoq muddat davomida texnologik rivojlanish va sanoat modernizatsiyasining sekinlashishiga olib kelgan edi. Natijada Yaponiya G'arb davlatlariga nisbatan harbiy, texnologik va iqtisodiy jihatdan ortda qolib ketdi. Bu holat davlat suvereniteti va ichki barqarorlik uchun jiddiy xavf tug'dirdi.

Mazkur vaziyat jamiyatda chuqur islohotlarga bo'lgan ehtiyojni yuzaga keltirdi. An'anaviy feodal tizimning eskirishi, iqtisodiy raqobatning kuchayishi hamda tashqi tahdidlar Yaponiya siyosiy elitasi oldiga tub o'zgarishlar zaruratini qo'ydi. Natijada XIX asr ikkinchi yarmida modernizatsiya jarayonining boshlanishi uchun tarixiy shart-sharoitlar shakllandi va Meidzi islohotlari davriga zamin yaratildi.

Xulosa. XVIII–XIX asrlarda Yaponiyada shakllangan siyosiy va ijtimoiy tizim o'zining konservativ va an'anaviy xususiyatlariga qaramay, mamlakatning keyingi tarixiy

taraqqiyoti uchun muhim ichki zamin yaratdi. Tokugava syogunati tomonidan o‘rnatilgan markazlashgan feodal boshqaruv tizimi uzoq muddatli siyosiy barqarorlikni ta’minlagan bo‘lsa-da, jamiyat ichida to‘plangan ijtimoiy-iqtisodiy ziddiyatlar asta-sekin tizimning ichki imkoniyatlarini cheklay boshladi.

Mazkur davrda kuzatilgan iqtisodiy rivojlanish, xususan qishloq xo‘jaligi ishlab chiqarishining o‘sishi, ichki savdoning kengayishi va shaharlarning iqtisodiy markazlarga aylanishi an’anaviy feodal tuzum doirasida yangi kapitalistik elementlarning shakllanishiga olib keldi. Shu bilan birga, pul muomalasining kengayishi va savdogarlar sinfining iqtisodiy jihatdan kuchayishi ijtimoiy tizimdagi an’anaviy ierarxiyani zaiflashtirdi hamda yangi iqtisodiy munosabatlarning paydo bo‘lishiga turtki berdi.

Tashqi omillar, ayniqsa XIX asr o‘rtalaridan boshlab kuchaygan G‘arb davlatlarining siyosiy va harbiy bosimi Yaponiya uchun hal qiluvchi omilga aylandi. Yopiq siyosatning (sakoku) barham topishi va tashqi dunyo bilan majburiy integratsiya jarayoni mamlakatning texnologik va harbiy jihatdan ortda qolganligini yaqqol namoyon etdi. Bu esa mavjud siyosiy tizimni isloh qilish va modernizatsiya qilish zaruratini keskinlashtirdi. Umuman olganda, XVIII–XIX asrlarda shakllangan ichki ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlar hamda tashqi siyosiy bosimlar Yaponiya tarixida tub burilish yasagan modernizatsiya bosqichi uchun bevosita asos bo‘lib xizmat qildi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Beasley, W. G. (1995). *The Rise of Modern Japan*. St. Martin’s Press.
2. Gordon, A. (2003). *A Modern History of Japan*. Oxford University Press.
3. Hunter, J. (1989). *The Emergence of Modern Japan*. Longman.